

aan de politieke kleur der gemeenteraden en verder staat hij hulpeloos tegenover het individualisme in de wereld der aannemers.

Waar men bij een gebouw¹⁾ den eisch van orde mag stellen, daar wordt van het stadsbeeld verwacht grilligheid, want een stad is geen gebouw, maar een gemeenschap van gebouwen. Maar toch moet die grilligheid weer niet zonder samenhang zijn. De stad moet wezen een geordende chaos, of een chaotische orde. Er moet zijn tegenstelling, afwisseling, onverwachtheid, kronkeling naast rechtheid, straatvernauwing en pleinverruiming. Er moet zijn het contrast der smalle straat en van de breede hoofdader of de boulevard. Voortdurend moet de verwachting gespannen blijven, steeds moet het oog geboeid zijn door iets nieuws. Alleen de eenheid van vormspraak moet zich handhaven, als een sleutel, waarin alles geschreven staat.

Tegenwoordig ontwerpt men alle straten even breed, uit hygiënische overwegingen, maar dat is utilitair, en niet esthetisch. En dan is het nog de vraag of onze opvattingen van gezond en ongezond op den duur zullen gehandhaafd blijven. Er is een tijd geweest, dat men kleeden en gordijnen veroordeelde als zijnde verzamelplaatsen voor ziektekiemen en stof. Zoo maken we van onze huizen lazaretten en van onze steden een verbanningsoord.

De groote stedeboekkundige experimenten „aus einem Gusz” zijn doorgaans niet de gelukkigste. De sterplattegrond, waarvan de Arc de Triomphe in Parijs het middelpunt vormt, mag op zijn hoogst als een poging tot monumentaliteit gelden, het resultaat is vervelend. Een ruime avenue, een royale boulevard, een grootsch opgevat plein, wie zal er iets op tegen hebben, zoolang zulk een climax van het monumentale gerechtvaardigd is door de aanwezigheid van het onmonumentale. Het plein heeft eerst zijn volle werking, wanneer wij er ons heen begeven hebben door smallere straten, en de boulevard geeft vreugde aan wie er op uit komt door een steeg. En zoo is ook de functie van het paleis, de kathedraal of het groote regeeringsgebouw. Ze beteekenen een climax in het stadsbeeld, en behooren zulks te zijn.

In Weenen heeft men — in de 19e eeuw natuurlijk — de smakeloosheid begaan, twee precies eendere monumentale gebouwen met hun lengtefronten tegenover elkaar te plaatsen, het Natur- en het Kunsthistorisches Museum.

¹⁾ Dit is ook de reden, waarom de monumenten der groote architectuur, hoezeer ze ook volgens cosmische beginselen samengesteld mogen zijn, steeds een distantie hebben tot het natuurlijk landschapsschoon, en waarom hun locus naturalis dan ook eigenlijk de stad is of een zoodanig kunstmatig gearrangeerde omgeving, als b.v. de tuinarchitectuur van Versailles of Schönbrunn vertegenwoordigt. Zulke monumenten moeten eerst tot ruïnes vervallen, willen ze waarlijk „goed doen” in het natuurlijk landschap. Omgekeerd sluit pittoreske bouwerij, b.v. een boerenhoeve, de bergstadjes in het achterland der Fransche riviera, waarbij de menschelijke bouw wil minder vooropgezet uitkomt, zich beter aan bij de kunstorde der natuur. Van deze zijde bekeken, kan men volhouden, dat de mensch als kunstenaar niet met God kan concurreeren, en dat de harmonie tusschen goddelijk en menschelijk werk omgekeerd evenredig is aan de menschelijke pretentie om kunst te scheppen. Waarmee niets gezegd is tegen de groote architectuur als zoodanig, die haar plaats en haar schoonheid heeft, maar op een wijze, die ons een esthetische parellel van het bijbelwoord aan de hand doet: vele eersten zullen de laatsten zijn en vele laatsten de eersten.